

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ- ПСИХОЛОГТАРДЫ ПСИХОДИАГНОСТИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЙЫНДАУ

Андатпа

Мақалада болашақ педагог-психологтарды психодиагностикалық іс-әрекетке сапалы даярлаудың өзекті мәселелері қарастырылады. Автор адамның кәсіптік қызметке қосылуына әсер ететін бағыттың жаңа тәсілдерін талап етеді. Мақалада педагогтың диагностикалық іс-әрекетке психологиялық дайындығының тиімділігін арттырудың перспективалы бағыттарының сипаттамасы берілген. Осы саладағы тиімді жұмысты тежейтін проблемалар және оларды шешудің негізгі жолдары анықталды. Педагог-психолог қызметіндегі барлық мүмкін болатын қателіктердің себептері анықталды.

Бұл мақалада болашақ педагог-психологтарды білім беру ортасындағы психодиагностикалық іс-әрекетті ұйымдастыруға кәсіби даярлау мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар автор заманауи психодиагностикалық жұмыстың түрлері, принциптері, мақсаттары мен міндеттері, заңдылықтары туралы материал береді. Психодиагностикалық қызметті мақсатты ұйымдастыруда болашақ педагог-психологтардың психологиялық, психодиагностикалық мәдениетін қалыптастырудың маңыздылығы мен қажеттілігі туралы айтылған. Сондай-ақ психодиагностикалық

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL
OF TURKISH WORLD
STUDIES
CİLT 3 / SAYI 1 / OCAK
2020

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Рапикова Сандугаш
АНУАРБЕКОВНА
Абай атындағы Қазақ
ұлттық педагогикалық
университеті 6D010300 -
Педагогика және
психология мамандығы,
Алматы, Қазақстан e-mail:
sandu_r83@mail.ru

Gönderim Tarihi
Received
30.10.2019
Kabul Tarihi
Accepted
21.01.2020

Atif
АНУАРБЕКОВНА, Р.
Сандугаш (2020).
“Болашақ Педагог
Психологтарды
Психодиагностикалық
Іс-Әрекетке Дайындау”,
*Uluslararası Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi*, (3/1),
47- 54

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

мәдениет туралы жазылған материалға сүйене отырып, автор оны болашақ мамандардың міндетті түрде қалыптасуының қажеттілігін көрсетеді. Мақалада болашақ педагог-психологтардың психодиагностикалық мәдениетін тиімді қалыптастырудың қажетті шарттары берілген.

Түйін сөздер: психологиялық диагностика, педагогтар-психологтар, каузальды психодиагностика, *диагностикалық іс-әрекет*, іздеу-бағалау міндеттері, психопрофилактика, кеңес беру, коррекция.

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS-PSYCHOLOGISTS FOR PSYCHODIAGNOSTIC ACTIVITY

Annotation

The article deals with topical issues of quality training of future teachers-psychologists to psychodiagnostic activity. The author notes the directions requiring new approaches that affect the involvement of a person in professional activity. The article presents a description of the most promising directions of improving the effectiveness of psychological training of teachers for diagnostic activities. The problems constraining effective work in this area and the main ways of their solution are defined. The causes of various errors in the activities of the teacher-psychologist are highlighted.

This article discusses the issues of professional training of future teachers-psychologists for the organization of psychodiagnostic activity in the educational environment. Along with this, the author provides material about the types, principles, goals and objectives, and laws of modern psychodiagnostic work. It is said about the importance and necessity of forming a psychological, psychodiagnostic culture of future teachers-psychologists in the purposeful organization of psychodiagnostic activity. Also, based on the material presented about psychodiagnostic culture, the author points to the need for its mandatory formation in future specialists. The article also presents the necessary conditions for the effective formation of psychodiagnostic culture in future teachers-psychologists.

Keywords: psychological diagnostics, educational psychologists, causal psychodiagnostics, diagnostic activities, search and evaluation tasks, psychoprophylaxis, counseling, correction.

Білім берудегі практикалық психология қызметінің әлеуметтік маңыздылығына байланысты ол қолданатын оқыту әдістері мен құралдарын жетілдіру маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің нормативтік құжаттарында бұл қызмет жұмысының бірнеше бағыттары бөліп көрсетіледі - психопрофилактикалық,

консультативтік, коррекциялық. Барлық аталған бағыттар міндетті компонент ретінде психодиагностикалық қызметті қамтиды. Сонымен қатар, лауазымдық нұсқаулықтар мен қолданыстағы нормативтерді талдау, сондай-ақ практикадағы педагог-психологтардың және бірнеше ЖОО-ның пікірлері бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелері мамандардың білім беру үрдісінің барлық субъектілерінің психикалық жағдайын бақылауға уақыты жеткілікті емес. Диагностика эпизодтық және таңдамалылық сипатқа ие. Көбінесе ол елеулі түзетуді талап ететін айқын және тұрақты ауытқулар кезінде жүргізіледі. Бұл, бірінші кезекте, сыналушылардың көбі психодиагностикалық зерттеуді ұйымдастыруда математикалық өңдеуге үлкен уақыт шығындарын талап ететін бастапқы өлшемдердің едәуір санын жүргізуін білдіреді, бұл ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әдістері мен құралдарын кешенді қолданусыз қиындау болып табылады.

Психологиялық диагностика бағытталған: негізгі білім беру бағдарламасын меңгерудегі балалардың қиындықтарының психологиялық себептерін анықтауға; балалардың бейімділігін, қабілеттерін, дарындылық белгілерін анықтауға; баланың жаңа білім беру жағдайында білім алуға дайындығын зерделеуге (балабақшаға түсу кезінде, бастауыш білім беруге көшу кезінде, сондай-ақ инклюзивті білім беру процесі жағдайында). Мұндай диагностика онтогенездің қалыпты жүрісінен ауытқуларды дер кезінде анықтайды, бұл оларды уақытында түзетуге, яғни баланың одан әрі психикалық дамуының проблемаларын болдырмауға мүмкіндік береді.

Психологиялық диагностиканы жүргізе отырып, педагог-психолог қызметті жобалау кезінде жеке тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асыруға, оқу үрдісін дараландыруға, білім беру қызметінде баланың жеке даму ерекшелігін есепке алуға ықпал етеді. Сонымен қатар, психологиялық диагностиканың нәтижелері балалардың жас ерекшеліктеріне, сондай-ақ жеке даму ерекшелігіне байланысты білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдайлардың тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Алынған диагностикалық деректерді бағалау мынадай тәсілдермен жүргізіледі:

1. Жеке диагностикалық карталар (немесе тәрбиеленушілер тобына диагностикалық карталар) жасалады, онда нақты психологиялық фактілер, сондай-ақ белгілі бір параметр бойынша нақты балаға және балалар тобына қатысты олардың балдық бағасы көрсетіледі. Баллдық бағалаудың әзірленген шкаласы сапалық көрсеткіштерді сандық көрсеткішке аударуға мүмкіндік береді.

Осылайша, нақты тәрбиеленушіде белгілі бір психологиялық феноменнің қалыптасуының жеке динамикасы туралы, сондай-ақ осы жас тобындағы тәрбиеленушілерде әрбір диагностикаланатын көрсеткіштің қалыптасу дәрежесі туралы түсінік алуға болады.

2. Орташа балдар көрсетілетін кестелер жасалады. Бұл жалпы дамыту міндеттерін шешудің табыстылығын көрсететін психологиялық феномендердің қалыптасуында осы жас тобындағы балаларда қандай жалпы үрдістер байқалатынын, сондай-ақ көптеген балаларда қандай тапсырмалар қиындықтар туындататынын түсінуге мүмкіндік береді. Бұл деректер білім беру үрдісіне түзетулер енгізуге, яғни оны диагностикалық негізге қоюға мүмкіндік береді.

3. Жалпы дамыту міндеттеріне сәйкес бөлінген белгілі бір психологиялық феномендердің қалыптасу (даму) деңгейлері бойынша жас тобы тәрбиеленушілерінің бөлінуін көрсететін кестелер жасалады. Мұндай кестелер диагностикаланатын психологиялық феномендерді мониторингтік бағалауды көрсетеді, тәрбиеленушілердің нақты жас тобында жалпы дамыту міндеттерін шешудің табыстылығын көрсетеді

Әрбір әдістемеге әзірленген диагностикалық карталар мен жиынтық кестелер психологиялық тексеру нәтижелері бойынша балалар тобына тән ерекшеліктерді, сондай-ақ олардың психикалық дамуының жеке нұсқаларын анықтауға мүмкіндік береді.

Педагог-психологтың диагностикалық қызметі оқу жылына арналған перспективалық жұмыс жоспарына сәйкес педагог-психолог өткізетін диагностикалық, дамытушы және психопрофилактикалық сабақтар барысында, сондай-ақ

балаларды бос қызметтегі және режим кезіндегі бақылау барысында жүзеге асырылады¹

Каузалды психодиагностика қазіргі педагогикалық тәжірибенің сұраныстарына жауап береді. Ол педагог-психологтың диагностикалық іс-әрекетінің тиімділігін арттыру міндетін тікелей қояды. Ол білім алушыларға психологиялық ерекшеліктерін тану негізінде психологиялық көмек көрсетуге бағытталған. Каузалды психодиагностиканың теориялық негізі - психодиагностикалық есептерді шешу тұжырымдамасы. Осы тұжырымдаманың негізгі ұғымдары мен ережелерінің қатарына диагностикалық есеп, психологиялық себептілік, психологиялық тану (тәжірибелік диагностикалық іс-әрекет), психодиагностиканың ғылыми негіздері, диагностикалық құралдар жатады.

Педагогтың диагностикалық іс-әрекетке психологиялық даярлығының тиімділігін арттырудың неғұрлым перспективалы бағыттарының бірі диагностикалық іс-әрекеттің жаңа арнайы құралдарын әзірлеу және пайдалану болып табылады. Қазіргі уақытта ғылыми психологияға сүйенетін педагог-психологтың диагностикалық іс-әрекетінің негізгі құралы диагностикалық әдістемелер болып табылады. Ең жақсы жағдайда бұл бытыраңқы әдістемелер емес, қандай да бір белгі бойынша топтастырылған олардың жүйелері (зерттелетін адамдардың жас ерекшеліктері, сұраулар түрі және т.б.). Алайда, бұл оқу-тәрбие үрдісінің міндеттерін тиімді шешу үшін жеткіліксіз. Психологиялық әдістемелерден басқа педагог-психологтың диагностикалық іс-әрекетінің арнайы құралдарына психологиялық детерминация схемалары, психодиагностикалық кестелер, диагностикалық алгоритмдер жатады².

Психологиялық детерминация схемаларында графикалық формада сұраныс сипаттамалары мен неғұрлым ықтимал психологиялық себептер арасындағы байланыстар бейнеленеді. Психодиагностикалық кестелерде төрт бағана бөлінеді. Алғашқы екеуі психологиялық детерминация схемаларымен ұқсас. Олар тиісінше «қиындықтар феноменологиясы» және «ең ықтимал психологиялық себептер» деп аталады. Үшінші баған «психодиагностикалық

әдістемелер, бақылау схемалары, анамнестикалық деректер», ал төртіншісі – «ұсынылған іс-шаралар» деп аталады.

Психологиялық детерминация схемалары мен психодиагностикалық кестелер белгілі бір салада психологқа типтік сұраныстар негізінде құрылады, қойылған диагноздары практика жағдайларында негізделеді, психологиялық көмек көрсету арқылы шешімге берілетін сауалдарға сүйенеді.

Педагог-психологтың диагностикалық іс-әрекетке психологиялық даярлығының тиімділігін арттырудың басқа бағыты оның диагностикалық ойлауын қалыптастырумен байланысты. Мұны іздеу-бағалау түріндегі психологиялық-педагогикалық диагностикалық міндеттерді шешу тренингінің көмегімен жасауға болады.

Іздеу-бағалау міндеттері-бұл ең ықтимал, ықтимал және ықтималдығы аз сауал сипаттамаларының қолданыстағы психологиялық себептерін іздеуді жүзеге асырылатын міндеттер. Мұндай міндеттер диагностикалық практикадан алынған нақты жағдайлардың оқу үлгісі болып табылады. Оларды әзірлеу себептілік принципі, диагноздың нақты дұрыстығы, диагностикалық ақпаратты белсендендіру негізінде жүзеге асырылады. Себептік принципін іске асыру оқу міндеттерінде практикалық диагностикалық міндеттердің себептік-салдарлық байланысы сақталады деп болжайды. Диагноздың нақты дұрыстығы принципі оқу міндеттерін шешу кезінде дұрыс жауап ретінде сұрау салудың осы сипаттамаларында мүмкін болған кез келген себеп емес, іс жүзінде әрекет ететін себеп танылатынын білдіреді. Диагностикалық ақпаратты белсенді алу қағидаты міндетті шешудің бастапқы кезеңінде диагностиканың оны шешу үшін жеткіліксіз диагностикалық ақпараттың аз көлемі бар. Негізінен бұл сұраудағы ақпарат. Тапсырманы шешу барысында диагностиканың өз белсенділігінің арқасында қосымша ақпарат алады³.

Практикалық психолог қызметіндегі барлық мүмкін болатын қателіктердің себептері әртүрлі. Болашақ педагог-психологтардың жұмысында қиындықтардың пайда болуы әртүрлі факторлармен байланысты болуы мүмкін. Педагог-психолог қызметіндегі қателіктердің негізгі себептерінің бірі жас маманның жеке қасиеттерінің осы мамандыққа қойылатын

талаптарға сәйкес келмеуі, білім деңгейінің төмендігі, кәсіби біліксіз болуы болып табылады. Н.И. Олифирович⁴ атап өткендей, кәсіпқойлық болмауының себебі педагог-психологтардың бір бөлігінің қайта мамандануға дейінгі, ал кейде одан кейін де педагогтердің жұмысы болып табылады. Педагог пен психолог бірқатар позициялары бойынша ерекшеленеді және оларды бір жағынан біріктіруге әрекет белгілі бір қиындықтар мен проблемаларға әкеледі, өйткені осы кәсіптердің тасымалдаушылары әртүрлі кәсіби талаптар мен құндылықтарға ие. Сонымен қатар, автордың айтуынша, педагог-психологтардың бір бөлігі қайта мамандандырудан кейін өзінің авторитарлық педагогикалық (мүмкін жеке тұлғалық) ұстанымдарын өзгеріссіз сақтайды.

Педагог-психолог қызметіндегі қателіктер қызметке психологиялық дайындығының болмауына байланысты туындауы мүмкін. Л. А. Кандыбович⁴, сәйкесінше психологиялық дайындықпен құрылғы, оның құрылымдық компоненттерінің қатарын қалыптастыру кезінде пайда болатын қызметке дайындықпен түсіндіріледі. Олардың ішінде жетекші психикалық білім (білім, білік, дағды) болып табылады. Осылардан әрі мотивациялық компонент – болашақ мамандыққа деген оң көзқарас, қойылған тапсырманы орындау қажеттілігі, табысқа жету және өзін жақсы жағынан көрсету.

Дайындық құрылымына психикалық үрдістер де кіреді: эмоциялық (жауапкершілік сезімі, табысқа сенімділік, жігерлендіру), ерік (өзін басқару және күш жұмылдыру, міндетке шоғырлану, қорқу, күмәндануды жеңу).

Е. И. Рогов диплом алу немесе қайта даярлау туралы куәлік алғаннан кейін жаңа психолог өзінің білім беру мекемесімен байланысты мүлдем жоғалтатынын атап өтті. Өзіне, әсіресе периферияда берілген, балалармен психологиялық қарым-қатынас жасауға өзін арнаған адамдар ықтимал қиындықтар мен проблемалар алдында қарусыз болады⁵.

Осылайша, педагогтарды диагностикалық іс-әрекетке кәсіби даярлау саласында теориялық зерттеулердің жеткіліксіздігі байқалады, осыған байланысты болашақ педагогтердің диагностикалық іскерліктерін қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие болады. Диагностиканың

қажеттілігі бірқатар жағдайларға байланысты. Ең алдымен, арнайы білім беру педагогының диагностикалық іс-әрекеті Нормативтік міндетті болып табылады. Әдебиеттің теориялық талдауы бойынша диагностика кез-келген адамның іс-әрекетінің болжамдылығы мен тиімділігінің маңызды жағдайларын сипаттайтын әдістемелік пәнаралық түсінік болып табылатынын көрсетті. Адамның кез келген объектілерді диагностикалауы танымдық үрдіс ретінде қарастырылуы мүмкін, оған диагностикалық ақпарат жинау, оны жүйелеу және талдау, зерттелетін құбылыстың нақты жай-күйінің себептерін анықтау кіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- АНУФРИЕВ А.Ф., Бусарова О.Р. Случаи из школьной консультативной практики. - М., 2005. - 80 с.
- КОСТРОМИНА С.Н. Психология диагностической деятельности в образовании. - СПб.: Наука 2007. - 489 с.
- ОЛИФИРОВИЧ Н.И. Профессиональная компетентность практического психолога // Вып.2. –1998. –С. 61-72.
- ЛАНЧКИНА Д.В. Психологическая диагностика в работе педагога-психолога ДОО [Электрон.ресурс]. – 2006. – URL: <https://nsportal.ru/user/964317/page/psihologicheskaya-diagnostika-v-rabote-pedagoga-psihologa-doo>(дата обращения: 12.10.2019).
- СИЗАНОВ А.Н. Психологическая служба образования //Вып. 1. –1995. – С. 7-17
- БИБЛИОТЕКА авторефератов и диссертаций по педагогике <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-formirovanie-gotovnosti-buduschih-pedagogov-psihologov>.